Litteratur

TORBJÖRN NILSSON, ”Det dånar uti rättens krater”: Juridik mot politik i det moderna Sverige 1940–2020, Nordic Academic Press, 248 s.

”Juridik mot politik”. I skrivande stund är spänningen mellan dessa entiteter högaktuell. I USA har det sedan Donald Trump svors in som landets 47:e president mer eller mindre dagligen kablats ut nyheter om olika uppmärksammade presidentordrar. Domstolar har ibland fattat beslut som gått emot dessa, vilket lett till att enskilda domare har fått motta såväl kritik som rena personangrepp från presidenten och andra. Inför öppen ridå sker just en sådan häftig dragkamp mellan juridik och politik, som på bokomslaget till Torbjörn Nilssons framställning träffande illustreras av två händer som sliter och drar i ett paragraftecken.

Nu handlar visserligen inte den aktuella framställningen direkt om dagens splittrade USA, utan om hur juridik ställs mot politik i Sverige under en särskild tidsperiod. Men som författaren uppmärksammar redan i bokens inledning sprider sig illavarslande strömningar, inte olika de amerikanska, runtom i världen. För att få en bättre förståelse för vad som nu sker och som också skulle kunna inträffa på närmare håll, bör det finnas goda skäl för var och en att studera hur maktdelningsfrågor tidigare behandlats i vårt land. Det kan redan nu sägas att Nilssons bok för detta ändamål utgör ett intressant bidrag.

Författaren, som är professor emeritus i historia, hävdar att det har funnits styvmoderliga tendenser vad gäller att beröra juridiska eller rättsliga frågor inom vederbörandes ämne. Denna brist har gjort att det finns vita fläckar i historieforskningens atlas, något som enligt honom tenderar att ”omöjliggöra fruktbara analyser av det senaste halvseklets svenska samhällsutveckling”. Även om man kan tycka att det borde gå att hitta i vart fall några rättsfall i allmänhistoriska arbeten är det sammantagna intrycket att det nog kan ligga en hel del i författarens påstående. Han visar upp flera exempel som talar för att så är fallet. Ett sådant tillstånd framstår som sällsamt och om Nilssons bok kan bidra till att i någon mån lyfta in juridiken och dess utveckling i andra discipliner är det naturligtvis behjärtansvärt.

Det går samtidigt att ta avstamp i Nilssons beskrivning av förhållandena och konstatera att äldre politik och statsvetenskap i sin tur kanske inte alltid har en framträdande plats på de juridiska domänerna, även om det finns undantag. För till exempel en flitig student på juristutbildningen eller ett ämnesråd som arbetar med konstitutionella frågor inom Regeringskansliet är vissa saker som tas upp i boken förmodligen väl bekanta. Händelseutvecklingen kring 1974 års regeringsform med ändringarna från 2011 samt EU-rättens och Europakonventionens genomslag i svensk rätt känns nog också igen bland jurister i allmänhet. Dessa händelser omnämns i boken. Men Nilssons beskrivning av exempelvis de politiska turer som gjorde att dåvarande Regeringsrätten, nu Högsta förvaltningsdomstolen, inrättades eller vad som försiggick under den då uppmärksammade lagprövningsdebatten i Svensk Juristtidning mellan docenten Gustaf Petrén och utrikesministern Östen Undén finns det kanske större behov av att påminnas om. Överlag synes det inte oviktigt för en jurist att

sätta sig in i den politisk-historiska kontext som boken lyfter fram och som nog ibland kan hamna i skymundan. Nilssons ambitiösa arbete är därvid nyttigt för att få en sammanfattande redovisning av hur den konstitutionella ”gränsen” mellan domstolarnas uppgifter och de politiska organens beslutsfattande har rört på sig under de senaste 60 åren (och lite till). Den bjuder också in till diskussioner kring till exempel varför intresset för konstitutioner historiskt varit svagt i Sverige i kontrast till länder såsom USA, om äganderättens betydelse samt om Uppsalaskolans och värdenihilismens inflytande på svensk rättsutveckling. För den som efter genomläsningen vill fördjupa sig mer rörande frågor om makt och rätt är referenslistan utmärkt, där man bland annat hittar många framstående rättslärda.

Dock ska det sägas att det finns vissa saker som hade kunnat förbättras. I vissa avseenden framstår framställningen nämligen som något spretig. Alltmedan förhållandet mellan folksuveränitet och judikalisering genomgås är det, i vart fall för undertecknad, svårt att förstå hur en del nedslag som görs hänger ihop med varandra. Att den röda tråden stundtals är svår att följa gör att några passager i boken är relativt utmanande att ta sig igenom. Detta drar ner helhetsintrycket. En mindre anmärkning är att det också hade varit bra om enstaka förkortningar och begrepp hade förklarats närmare.

Alltnog, frågor där juridik ställs mot politik är som sagt högaktuella. Ett ytterligare nutida exempel på detta som kan nämnas är turerna kring det så kallade Auroramålet, där Högsta domstolen resonerade bland annat kring praxis från Europadomstolen och vad som kan falla under domstolsprövning kontra statens politiska bedömningssfär (”Klimattalan” NJA 2025 s. 88). I dessa tider får den jurist som läser ”Det dånar uti rättens krater” inte bara en något bättre förståelse för den svenska maktdelningens komplexitet, utan kan också med fördel stimuleras att fundera över sin egen samhällsroll. Kan juristen vara en regressiv bromskloss som står i vägen för demokratiska och handlingskraftiga beslut? Eller kan juristen vara den obesjungne hjälte som håller emot när politisk populism gör sig gällande? Det är frågor värda att reflektera över.

Samuel Holmedal